

Soknebudliturgien

Av Kari Karsrud Korslien

Oppsummering:

Gudstjenestereformen stiller menighetene overfor en rekke valgmuligheter i utformingen av en lokal grunnordning. Innen rammen av en felles grunnstruktur kan menigheten vedta en ordning som hviler på verdier som fleksibilitet, involvering og stedegengjøring. Dette gjelder også menighetens nattverdfeiring.¹ Det er i midlertid ikke nattverdfeiringen i høymessen som er tema for denne artikkelen, men nattverd hos en syk eller soknebud som det kalles i Gudstjenestebok for Den norske kirke. Soknebudliturgien har foreløpig ikke vært under revisjon. I denne artikkelen gis et historisk riss for vår soknebudtradisjon, og gjeldende soknebudliturgi presenteres og drøftes opp mot kjerneverdiene i gudstjenestereformen.

Soknebud – et historisk riss

Luther skriver i 1519 «En preken om det å forberede seg på å dø».² Prekenen er i traktatform og inneholder 20 punkter. Hovedbudskapet er at vi møter døden i troen på Vår Frelser, og det som styrker oss er nattverden. Da får vi syndenes forlatelse, liv og salighet og all den tro vi trenger for å dø på salig vis. Så vel den

Å gå med nattverd til en syk er for Luther prestens oppgave, men det er den sykes oppgave å be om det.

legemlige og ytre avskjed som den åndelige avskjed vektlegges i traktaten. Man skal, i følge Luther, med stor andektighet be om å få sakramentet og med stor tillit motta det. Han oppfordrer oss alle til å holde sakramentet høyt i akt og frie og glade sette vår lit til det. Det gjør vi ved å tro at det som skjer er sant, og at det sakramentet betyr og alt det Gud sier og viser oss,

gjelder meg (Luther 1979:298). Traktaten er i sin form pedagogisk slik at man ved eksempler skal kunne ta budskapet til seg. For eksempel skal du stole likeså fullt og fast på prestens absolusjon som om Gud hadde sendt deg en spesiell

engel eller apostel; ja som om det var Kristus selv som absolverte deg (Luther 1979:306). Å gå med nattverd til en syk er for Luther prestens oppgave, men det er den sykes oppgave å be om det.

Kirken i middelalderen la avgjørende vekt på menneskets åndelige tilstand i dødsøyeblikket (Fæhn 1994). Det var derfor viktig at presten kom før døden inntraff. Det var viktig at den døende var mest mulig delaktig i dødsberedelsen: skriftemål, kommunion og den siste olje. Ordningene er bevart i tre prestehåndbøker fra høymiddelalderen. En ordning tilsa at den syke framsa syndbekjennelsen og Credo: at han trodde prestens ord om at Kristi legeme i nattverden er til frelse, liv og oppstandelse. Andre ordninger viser at den syke får brød og vin. Salvingen har variert litt i de ordninger som er beskrevet, men det har vært vanlig å salve flere steder på kroppen (Fæhn 1994: 146).

Omtalen av soknebudet i kirkeritualet av 1685 var omfattende og på hele 23 sider (Fæhn 1997:147). Kirkeritualet ga detaljerte beskrivelser av natt verd, skriftemål og omgang med syke og deres ulike plager. som i 5. kapitel – *Om Kristi nadvers sakramente* og i 6. kapitel – *Hvorledes med syge, an-fægtede, besatte, fangne og forbrydere skal omgås*.³ I kirkeordinansen av 1542 var beskrivelsen kortere.⁴ Ordinansen var i prestens eie. Han skulle alltid ha den for hånden når han ble kalt ut i sykebesøk. Her ble prestene oppfordret til stadig å besøke de fattige og syke. De skulle ved passende anledninger flittig minne folk om, at de burde sende bud på presten, så snart de ble rammet av sykdom. I de pastorale råd het det blant annet at man skulle undervise den syke. Presten skulle forklare nattverdformaningene og lese en parafrase over Matt 18,20. Presten leste Trosbekjennelsen, Fadervår og innstiftelsesordene og delte ut nattverdets gaver (Fæhn 1994:146).

Omtalen av soknebudet i kirkeritualet av 1685 var omfattende og på hele 23 sider.

Prestene i Sunnfjord prosti advarte i en betenkning fra 1753 mot blind tillit til sakramentene samtidig som de gikk alvorlig ut mot «nogen scrupuleuse inquisition i den Syges Siæl og Samvittighed». Det forekom til tider hva man kan kalle martring og pine under skriftemålet i forbindelse med nattverd (Fæhn 1994:278). I alterboken av 1889 tok man til orde for en større humanitet ved nattverd hos syke. Mens kirkeritualet fra 1685 påla prestene uoppfordret å besøke hospitaler, fattighus og sykestuer, oppfordret alterboken til økt omsorg for fangene. Presten eller medhjelpere skulle kunne besøke fangene ukentlig om nødvendig. Ordning for soknebud ble adskillig kortere i den nye alterboken enn i kirkeritualet fra 1685. Det sjelesørgeriske stoffet ble utelatt, men den liturgiske ordningen for soknebud ble gjengitt i sin helhet i alterboken fra 1889 og i 1920 – utgaven (Fæhn 1994: 398). Blant annet tok man i bruk ny

nattverdbønn (Alterboken 1922:122-123) og distribusjonsformen ble endret fra *Dette er Jesu sanne legeme/blod til dette er Jesu legeme/blod*. Nattverd hos syke hadde med den nye alterboken fått en enklere liturgi enn de omstendelige utlegningene i kirkeritualet og kirkeordinansen. Boken var vakkert illustrert og kom i ulike versjoner, noen mer eksklusive og andre enklere i sin form.⁵

Alterbokens forenkling åpnet for annen litteratur som ivaretok det sjelesørgjeriske stoffet. I 1898 kom det ut en pastoralteologisk avhandling av J. C. Heuch som omhandlet sjelesorgen hos de syke.⁶ Den tematiserte både møtet med uomvendte syke, de under sykdommen omvendte, trossvake syke og prøvede kristne på sykeleiet. I innledningen tematiserer Heuch sjelesørgjeriske dilemmaer. Skal man oppsøke syke som ikke selv ber en om å komme? Skal man gå om det ikke ansees som en nødvendighet? Og ikke minst hvilke konsekvenser har det om man vegrer seg mot å komme? Heuchs poeng er at menigheten må få inntrykket av at det er presten «hjertelig kjær» å få anledning til å komme til

Heuchs poeng er at menigheten må få inntrykket av at det er presten «hjertelig kjær» å få anledning til å komme til den syke ...

den syke (Heuch 1898:16). Og det er langt fra skam å kalle presten til den syke, snarere skammelig og kjærlighetsløst å la det være (Heuch 1898:14). Man advares mot å ta ut sin grettenhet og utålmodighet om det skulle passe dårlig. Konkrete råd om å avtale et nytt fast tidspunkt følger. Heuch tar til orde for et alvorlig arbeid for de få enn å «beskjefte seg med hundreder», og la seg nøye med å «skvette noen gudsord på sjelene» (Heuch 1889:18). Heuch viser til erfaringer fra felten når han beskriver den sykes beskjedenhet for å tilkalle presten. Frykt for å gjøre noe påfallende eller å uleilige presten kunne være årsak til mangel på kontakt. Også ens egen vurdering av ikke å være beredt til å gå til alters kunne spille inn (Heuch 1898:11). Å lytte, la den syke snakke ut og ivareta den tillit man blir vist, er sjelesørgjeriske prinsipper som Heuch kanskje litt overraskende tar til orde for (Heuch 1898:41).

Det var en drastisk nedgang i nattverdsbesøk i gudstjenesten siste halvdel av 1800-tallet. Nedgangen blir omtalt som «det store nattverdfallet» og gjaldt hele landet (Sandvik 1998:2). I enkelte bygder og menigheter skjedde endringen over natten. Religiøs tro og livsholdning endret brått karakter fra det kollektive, rituelle og tradisjonsbestemte til det mer individuelle og opplevelsesorienterte (Sandvik 1998:7). Det som hadde vært tradisjon, men også lovpålagt, bidro til at alle vanligvis gikk til nattverd en eller to ganger i året. Det var nedfelt i «Den norske kirkeret» (Sandvik 1998:16). Massealtergangen ble heftig kritisert, og ved de religiøse vekkelsene på siste halvdel av 1800 tallet ble forkynnelsen knyttet til nattverden, radikalt endret. Heuch var en av dem som tok et oppgjør med vanealtergangen. I boken «Vitnesbyrd om Kristus»

(Sandvik 1998:96) tegnes bildet av nattverden som middel for inderliggjøring og styrkelse. Samtidig skisseres minst tre grupper uverdige nattverdgjester: Den bevisste vantro, de tankeløse, og de som mener selv de ikke er verdige (Sandvik 1998: 98). Skriftetaler og skjærtorsdagstaler var på denne tiden anledninger for oppgjør med vanealtergangen. Nattverdgjestenes forberedthet og verdighet og den personlige omvendelsen ble hovedtema. Gisle Johnsons alvorlige forkynnelse om bot er et godt eksempel på dette. «Hvor er boten og angeren hos den som går frem til skriftemål og nattverd når «livet» vitner om noe annet?» (Oftestad 2005:5). Fra den ene ytterlighet karakterisert som uforsvarlig nattverdfri-modighet, beveger vi oss mot den andre ytterlighet som kan betegnes som nattverdforlegenhet (Sandvik 1998:113). Nattverden blir ved dette for de få og såkalte verdige. Den knyttes til et personlig valg og en individuell opplevelse av å være frelst. Selvprøving, frykt og inderliggjøring førte til at mennesker både følte seg ekskludert og ekskluderte seg selv (Sandvik 1998: 80). Dette ga grobunn for en motreaksjon. Som Riddervold⁷ uttrykte det «Mange som burde ha kommet til alters som vilde have rig Velsignelse af at gaa til Guds bord, holder sig nu borte» (Sandvik 1998: 102). Hvilken innvirkning den individualiserende tendensen har hatt på soknebud er vanskelig å si. Undersøkelser rundt det store nattverdfallet er i hovedsak konsentrert om endringene i antall nattverdgjester under gudstjenesten og sier lite om utviklingen av soknebud.

**Samtidig skisseres minst tre grupper uverdige nattverd-
gjester: Den bevisste van-
tro, de tankeløse, og de
som mener selv de ikke er
verdige...**

To kunstneriske bidrag er verd å nevne i denne sammenheng. Det er Adolph Tidemands maleri «Sognebud» fra 1863. Det er et maleri som viser presten i svart samarie i soknebud hos en syk. Den syke har flere rundt seg der han ligger i sin seng og mottar sakramentet. På bordet er hvit duk, to lysestaker bibel, kalk og brød. Et annet bidrag er M. B. Landstads dikt «Et Sognebud» som ble trykt i Skillings-Magazinet nr 51 i 1842.⁸ Det beskriver presten på vei i soknebud der han er tilkalt av en fattig kvinne som ligger på det siste alene med sitt eneste barn. Det viser prestens forberedelse beskrevet gjennom naturen og landskapet som skildres og den syke og døendes håp og forventning. Gleden over at presten rekker fram, bekjennelse og fred er blandet med det lille barnets fortvilelse over å miste sin mor. I denne realitet finner soknebudet sted. Om de kunstneriske bidrag er uttrykk for en allmenn eller smal nattverdspraksis kan diskuteres. Diktet faller tidsmessig før nattverdfallet, mens maleriet er vanskeligere å plassere. Det er likevel rimelig å anta at de to bidragene kan tolkes som uttrykk for en mer allmenn nattverdspraksis. Diktet kan vitne om et tillitsfullt forhold: «Nu Gud ske lov at du kommer og Gud velsigne dig Far som Spurv på jag efter Sommer med Længsel jeg ventet har». Maleriet viser en stor

oppslutning om nattverden i hjemmet. Mange sitter eller står rundt. Det kan også være et eksempel på allmenn og tillitsfull praksis. Jeg har ikke tilstrekkelige kunnskaper om kunstverket og bakgrunnen for det til å si noe bastant om det. Men det er rimelig å anta at soknebudpraksisen holdt seg lengre blant folk i alle lag, noe dikt og bilde kan indikere.

Som en motvekt mot den sterke og individualiserende tendens på slutten av 1800-tallet står teologen og liturgen Gustav Jensen.⁹ Hans innsats for liturgisk nyorientering spenner over et vidt spekter. Han skrev «Afhandlinger om Gudstjeneste og menighedsliv» (1887), «Indledning i Prestetjenesten» (1888) og arbeidet med Landstads reviderte salmebok (1924). Han deltok i utvikling av ny høymesseliturgi i 1887 og hans innsats fikk sin avrunding med

Alterboken av 1920 (Oftestad 2005:2). Menigheten

Menigheten var, i følge Gustav Jensen, et intimt og personalt fellesskap, næret og oppbygd gjennom nådemidlene, først og fremst gjennom nattverden.

var, i følge Gustav Jensen, et intimt og personalt fellesskap, næret og oppbygd gjennom nådemidlene, først og fremst gjennom nattverden. Kirkens liv forstås som et sakramentalt liv der gudstjenesten er fellesskapets tjeneste og et vitne om menighetens tro (Oftestad 2005: 12). Han oppvurderer «den hellige vanes oppdragende muligheter» og representerer et

alternativ til den skremsel som har pågått i forbindelse med kirkens nattverdpraksis (Sandvik 1998: 112-113). Fra et ensidig fokus på syndenes forlatelse, får vi ved Jensen en endring i nattverdformaning til en sterkere bekreftelse av fellesskapet med vår Herre og hele hans kirke.¹⁰ Formaningen er formet som en bønn: «Gi oss som kommer til ditt bord for at modtage dit legeme og blod at træde fram for dit ansikt med ydmyge og sanndru hjerter» har likevel en form for selvprøving i seg om dog i bønnens form (Sandvik 1998:147). Dette nedfeller seg i nattverdliturgien for høymessen og tas inn i den nye soknebudliturgien. Alterbokens soknebudliturgi er uforandret fram til ny Gudstjenestebok foreligger i 1992.

Soknebud i dag

I *Gudstjenestebok for Den norske kirke* (1996) finner vi dagens soknebudsliturgi. Den er presentert i del II Kirkelige handlinger kapittel VI som omhandler «Tjeneste på institusjon og i hjem». Nattverd hos en syk – soknebud har en enkel liten liturgi. Vi vet lite om soknebudspraksisen i dag, men i *Tallenes tale 1998*, kommenterer Tanggaard soknebud i forbindelse med menighetens årsstatistikk for 1997 (Winsnes 1998: 31-32). I henhold til statistikken var antall nattverdgjester ved soknebud og ved institusjoner som den enkelte menighet hadde ansvar for på 67.000. Dette utgjør et gjennomsnitt på 60 deltakere pr sokn på årsbasis og omfatter 5,9 % av det totale antall nattverdgjester. Institusjoner

med egen prest er ikke medregnet. Heller ikke tall fra feltprest eller fengselsprestens virksomhet er medregnet. Tall viser at det er en gjennomsnittsdeltagelse på 4,3 pr soknebud, men det presiseres at tallene må tas med «en klype salt» da registreringen er forbundet med noe usikkerhet. Årsaker til dette kan skyldes en uklar veiledning for utfylling av statistikken, og det gjøres oppmerksom på at det ikke er foretatt tilstrekkelige kontroll av de oppgitte tall. I 2005 opphører statistikken for soknebud.¹¹ Tallene var små og forbundet med usikkerhet, og det var liten interesse for disse tallene ble det hevdet, men man skal ikke se bort fra registrerings betydning. En registrering gir et område oppmerksomhet, og slik sett var soknebud mer synlig når det var en del av statistikken.

Det kan virke som om interessen for soknebud og registreringen av disse ble mindre, generelt sett. Eldre syke på institusjon får regelmessige tilbud om nattverd gudstjenester på institusjonen av egne eller menighetens prester. Likevel forekommer nattverd på rommene. I veiledning for registrering av soknebud gikk det fram at nattverd på rommene i forbindelse med institusjonens egne nattverd gudstjenester heller ikke skulle telles som soknebud. Dette forekommer meg underlig da Fadervår og innstiftelsesord ble lest på hvert rom ved utdelingen. Argumentet for denne tellemåten var å se nattverden på rommet som en forlengelse av gudstjenesten. Den syke ble da betraktet som en ordinær nattverd gjest. Dette kan tolkes som om reglementet slik det kommer til uttrykk i veiledningen, ikke tillar soknebudet en selvstendig status.

Når det gjelder soknebud i dag er det naturlig å nevne diakonens plass i dette. Diakonen vigsles som kjent til kirkens omsorgstjeneste. Det er verdt å nevne kirkemøtets vedtak fra 2004 som slår fast at diakontjenesten kan forstås som en del av den ordinerte tjenesten i Den norske kirke. I kraft av vigslingen kan diakonen delta ved utdelingen av nattverden. Bispemøtets uttalelse i 2004 er enda mer presis: «I Den norske kirke er en forståelse av diakontjenesten som delaktig i den ordinerte tjeneste i virkeligheten ingen nyhet, all den tid det har vært mulig å forstå vigslingen til diakon som en vigsling til kirkens embete».¹² Det er en rimelig tolkning av vigslingen at diakonen er likestilt med presten i forbindelse med soknebud. I retningslinjer for diakonens gudstjenestelige funksjoner (rundskriv 5-2000)¹³ går det fram at diakonen kan gå i soknebud (punkt 3.2.1). Med henblikk på spørsmålet i Matt. 25, 34-40 «Når så vi deg syk eller i fengsel og kom til deg?» er kirkens omsorgstjeneste på sitt beste når den på tar dette spørsmålet på alvor. Den karitative og liturgiske tjenesten går med andre ord hånd i hånd ved soknebud. Liturgen skal benytte forordnet

Det kan virke som om interessen for soknebud og registreringen av disse ble mindre, generelt sett. Eldre syke på institusjon får regelmessige tilbud om nattverd gudstjenester på institusjonen av egne eller menighetens prester.

nattverdliturgi for slike anledninger. Vanligvis samtaler hun/han med den syke i enerom og forvisser seg om at vedkommende vil ha nattverd. Ved skriftemål brukes ordningen Enkeltskriftemål. Det er faste bønner for syndsbekjennelse og syndstilgivelse i skriftemålet. Men nattverd kan også finne sted uten skriftemål. Det skal ikke foretas nattverd dersom den syke ikke er ved bevissthet. Den som forretter, det være seg prest eller diakon, bærer liturgisk drakt eller annen høvelig drakt. Når liturgen har forvisset seg om at den syke vil ha nattverd, vil også andre kunne delta. Gjennomsnittstallene fra 1997 viste at det kunne være opptil 4 personer til stede ved et soknebud. Om tallene skal tas med «en klype salt» slik vi oppfordres til, vil kanskje en eller to være til stede. En slektning, en venn, en ansatt; dette kan variere. Nattverdhandlingen kan godt begynne med en salme, men dette er valgfritt. Etter innledningen følger nattverdbønn, Fadervår, innstiftelsesord, Du Guds lam, nattverdmåltid, takkekollekt og velsignelse. Handlingen kan også avsluttes med salmesang.

Liturgien har mange likehetstrekk med 1920-utgaven i form av nattverdbønn og takkekollekt, men i gjeldende utgave kommer «Du Guds lam» etter innstiftelsesordene og før nattverdmåltidet, mens i 1920-utgaven kommer den før Fadervår. Dagens liturgi åpner for at liturgen er med i nattverdfellesskapet («Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus har nå gitt *deg(oss)* sitt hellige legeme og blod...»), mens det ikke er tilfellet med 1920-varianten («Den korsfæstede og opstandne Jesus Kristus, som nu har givet *dig (eder)* sit hellige legeme og blod...»). Språket i gjeldende liturgi er inkluderende på en slik måte at også liturgen er inkludert.¹⁴ I 1920-utgaven tas det høyde for ulike varianter av soknebudliturgien. Dersom det ønskes skriftemål foretas dette i enerom før nattverden tar til. Dersom det ikke ønskes, kan liturgen holde en kort nattverdtale eller bønn. Og dersom flere deltar knyttes tiltalen «Kjære kristne» til. Men om det bare er den syke og liturgen som deltar, faller denne hilsen bort og man starter med nattverdbønnen. Salmesang før og etter kan også velges. Om den sykes tilstand krever det, kan man velge en kortere liturgi, men Fadervår og innstiftelsesordene skal alltid være med før utdelingen. I dagens liturgi er salmesangen og takkekollekten valgfri. Soknebudpraksisen varierer i forhold til behov. Derfor står det også innledningsvis: «Som regel brukes følgende ordning».¹⁵ Dette kan tolkes som

Det er få menigheter som presenterer tilbud om nattverd til syke/soknebud på sine hjemmesider. Derimot er samtale et godt markedsført tilbud. Det kan se ut som om den åndelige omsorgen oftest dekkes av samtalen.

om soknebud ikke har en alt for sterk status som egen liturgi. Men dette viser også at den er forbilledlig med hensyn til verdier som fleksibilitet, deltagelse og stedeengjøring.

Det er få menigheter som presenterer tilbud om nattverd til syke/soknebud på sine hjemmesider. Derimot er samtale et godt markedsført til-

bud. Det kan se ut som om den åndelige omsorgen oftest dekkes av samtalen. Men samtalen kan gjerne romme både bønn og skriflesning. Dette får man ikke øye på dersom man ikke er innforstått med det fra før. Rita Nielsen har gjennomført en undersøkelse blant syke ved Sankt Lukas Hospice i Hellerup i Danmark og har skrevet om den åndelige dimensjonen hos døende mennesker. På bakgrunn av undersøkelsen har hun belegg for at religiøse aktiviteter som bønn, salmesang, meditasjoner, gudstjenester og samtaler om tro bidrar til hjelp i livssituasjonen. Det går også fram at gudstjeneste og bønn er viktigst. (Nielsen 2005: 60). Men det varierer med hensyn til ulike religiøse tilknytning. Her skjeller Nielsen mellom den kirkekristne, privatkristne, kulturkristne og privatreligiøse (Nielsen 2005: 61).

Nielsen har en klar oppfatning av at presten er ønsket der mennesker kjemper med troen og har vanskeligheter med å finne hvile i den, mens de som er forankret i troen finner styrke i å samtale og be med presten. «Det er karakteristisk at det er personer som i forveien kender eller har kjent den religiøse (kristelige) tro og praksis, der mest ønsker at samtale med præsten» (Nielsen 2005: 63).

Nielsen har en klar oppfatning av at presten er ønsket der mennesker kjemper med troen og har vanskeligheter med å finne hvile i den, mens de som er forankret i troen finner styrke i å samtale og be med presten.

Så hvordan skal menigheten kunne vite at det er prest og diakon «hjerterelig kjær» å komme? Nielsen trekker i sin bok fram sammenhengen mellom gudsbilde og troen som en kilde for kraft og styrke. For den som har et godt gudsbilde vil troen og de religiøse aktivitetene bidra positivt, mens den som har det motsatte kan oppleve den som kilde til uro og tvil (Nielsen 2005:62). Det fremgår av Nielsens undersøkelse at troen bidrar til håp og trygghet, men det innebærer likevel ikke at den som ikke har tro er uten håp og trygghet. Når det gjelder religiøs ytelse som tilbud, blir disse i liten grad etterspurt, med unntak av gudstjenesten. Den er både etterspurt og må betraktes som en religiøs ytelse. Her dweller Nielsen med spørsmålet om man kjenner til muligheten for at man kan samtale, be og synge sammen. Er man spurt om man ønsker samtale, bønn og sang eller kjenner man rett og slett ikke til tilbudet? (Nielsen 2005:99) Det kan man etter mitt syn også spørre seg om med hensyn til soknebud. Og det skulle derfor også være interessant å benytte menighetens hjemmeside til å si noe om hva menigheten kan gi. Samtale er selvfølgelig viktig å formidle som et tilbud, men også bønn og soknebud kunne få en større oppmerksomhet.

Den syke vil ofte pendle mellom institusjoner, behandling og eget hjem. Menighetens prester og diakoner skal arbeide med kontakt og fellesskap på en slik måte at tilliten er der når den trengs. Det vil være nødvendig slik jeg ser det i en relansering av soknebudet som betoner forsoningen med livet, medmennesker og Gud. Det vil være å kle soknebudet i en ny drakt.¹⁶

Sønstegaard og Stray viser til en undersøkelse i Hamar bispedømme der prester og diakoner tror at åndelig bluferdighet er viktigste årsaken til at kirkens kontakt med mennesker i livets siste fase er liten (Halvårsskrift for praktisk teologi 1-2005:58). Soknebud kan bli et nådefullt og styrkende måltid på livsveien. Som en følge av trosopplæringen vil nye generasjoner kunne få et nytt forhold til nådemidlene, mindre angstfullt og syndsfokusert enn det tilfellet har vært i perioder tidligere. Trosopplæringsreformen og menighetenes nysatsning vil kunne åpne for en mer frimodig bruk av sakramentet. En «frimodig» bruk av sakramentet er en sunn forståelse av Livet i Kristus. For å minne oss om det, kan Luthers oppfordring gi oss retning. Vi skal be om å få sakramentet og med stor tillit motta det og tro at det Gud sier og gjør, gjelder den enkelte av oss. Og kanskje dagens mennesker også kunne trenge å forestille seg at en engel kom til oss i vår vanskelige livssituasjon? Forkynnelse av nådemidlene og den styrke og fortrosthing det gir, vil sannsynligvis ikke være tilstrekkelig

Trosopplæringsreformen og menighetenes nysatsning vil kunne åpne for en mer frimodig bruk av sakramentet. En «frimodig» bruk av sakramentet er en sunn forståelse av Livet i Kristus.

for en endret soknebudspraksis. I retningslinjer for diakonens gudstjenestelige funksjoner punkt 3 står det at diakonen har et særlig ansvar for at diakonale aspekter kommer fram i forkynnelsen. Diakonen har også et ansvar for at det er lagt til rette for fellesskap og deltagelse for alle i gudstjenesten. Det påhviler prest og diakon å prioritere de som av ulike årsaker ikke kan komme til gudstjenesten og sørge for at de får samtale og betjenes med ord og sakrament

når det trengs.¹⁷ For å gi denne muligheten vil samarbeid og utvikling med institusjoner og hjemmetjenesten være særdeles viktig. Forholdet til pårørende vil også være vesentlig. Samarbeid og tillit må derfor bygges på flere hold om kirken skal være et naturlig valg i livets vanskelige faser. Men diakonen vil også være sentral i utvikling av menighetens lokale grunnordning som soknebudet hviler på.

Kjerneverdier og soknebud

Kjerneverdiene i gudstjenestereformen er fleksibilitet, involvering og stedegngjøring. I utkastet til Ny ordning for hovedgudstjenesten i Den norske kirke legges det vekt på at ordningen følger den gamle liturgiens grunnstruktur. Dette er gudstjenestens rammeverk. Det nye er at innholdet i dette rammeverket for en stor del skal bestemmes av den lokale menighet, der «prest og kantor har ledende roller» (Forslag til ny ordning 2008:5).¹⁸ Reformforslaget har ikke behandlet soknebud, men likeverdige og fleksible nattverdriturgier vil kunne velges av det lokale menighetsråd. For soknebud som bygger på nattverdriturgien i Den norske kirke, vil gjenkjennelse være et viktig trekk ved

soknebudets nattverdliturgi. Det er ikke tatt hensyn til diakonens ledende rolle i menighetens diakoni i dette forslaget. Det gis med andre ord stor mulighet for lokal utforming uten at de diakonale hensyn er sikret (Forslag til ny ordning 2008:17). Det kan tale for at lokalmenighetenes kjerneverdier kan bli en utfordring for en soknebudpraksis som vektlegger gjenkjennelse.¹⁹ Gjenkjennelse er også et premiss i reformarbeidet «Et kjennetegn ved en liturgisk gudstjeneste er at den har en fast og gjenkjennelig form. Når man kjenner igjen det som skal skje, får liturgien en dypere mening og gir mer utbytte» (Forslag til ny ordning 2008:16). Men selv om grunnstrukturen beholdes, vil gjenkjennelsen kanskje bli noe mer tilfeldig når deler av ritualet er valgfritt og lokalt forankret. Det vil påhvile menighetsråd som skal fatte vedtak om menighetens liturgivalg, et ansvar for å offentliggjøre disse. Det vil, slik jeg ser det, være nødvendig å legge ut menighetens liturgivalg på nettet. I tillegg må kirken ta stilling til om de ønsker å anbefale menighetene en felles soknebudliturgi. I tilfellet burde den trykkes opp slik at en praktisk og enkel utgave er for hånden for prest og diakon når den trenges. Menighetene vil måtte avveie fleksibilitet, involvering og stedegngjøring opp mot gjenkjennelse som verdi.

I tillegg må kirken ta stilling til om de ønsker å anbefale menighetene en felles soknebudliturgi.

Jeg ser for meg Martha som bodde i «Nærheim» menighet, men som kom på institusjon i «Fjernheim» kommune. Institusjonen hadde et pastoralklinisk team. De hadde valgt en annen sammensetning av liturgien for sine gudstjenester enn «Nærheim». Mangt var felles. Diakonen i det pastoralkliniske teamet hadde lett seg fram til «Nærheims» liturgi på nettet og ville benytte den ved soknebud. Ønsketenkning og altfor tungvindt vil kanskje noen si. Fleksibelt vil andre påstå. Involveringen kunne bestå i å foreslå salmer, ha slekt og venner tilstede, for å nevne noen muligheter. Det er særlig når den syke er blitt sengeliggende at dette er aktuelt. Martha ønsket et forsonende samvær med sine pårørende slik soknebudet åpner for. Det er stedegngjøring i seg selv. Stedegngjøring kan også være å bringe med elementer fra hjemstedet. Man kan ta med et bilde fra «Nærheim» menighet, lys fra kirken og ikke minst en hilsen. For at dette skal være mulig må det pastoralkliniske teamet spille på lag med Martha, ansatte, pårørende og Nærheim menighet.

Dersom Martha bare var på et korttidsopphold, ble sendt hjem og fulgt opp av hjembaserte tjenester, ville da kirken kunne formidle at de gjerne kom på besøk? Mange vil si at det er her utfordringen ligger. Ville kirken vite om den syke? Ville hjembaserte tjenester arbeide sammen med kirken om pasientens åndelige behov? Og til slutt, ville den syke og hennes pårørende sende bud på prest eller diakon? Tiltroen henger ofte sammen med tidligere erfaringer og kontakt. For om man blir borte fra menigheten, hvem spør da etter en og

formidler at besøk er mulig? Når vi tror at sakramentet styrker oss, bør det være en prioritert oppgave å etablere samarbeid om en så viktig oppgave som omsorg for syke og døende.

Når vi tror at sakramentet styrker oss, bør det være en prioritert oppgave å etablere samarbeid om en så viktig oppgave som omsorg for syke og døende.

Vi er på mange måter tilbake til strenge Heuchs funderinger. Vil noen føle seg uverdige og ikke forberedt? Vil de kjenne på at de ikke skal bry presten eller diakonen? Og skal Kirken oppsøke noen som ikke direkte ber om det selv? Hva med den åndelige bluferdighet? Den kan også krenkes. Delaktighet krever tillit og bånd som holder også i de vanskelige tidene. Solveig sa en gang: «Du vet det

er liksom ikke så farlig å spørre Eilert». Det gir håp – for det er i den daglige kontakten at tilliten skapes. Da er prest og diakon personer vi kjenner til og føler vi kan snakke med når det trengs. Jeg vil avslutte med diakonen Helenas ord: «Soknebud ja, det er det vakreste og mest meningsfulle jeg har vært med på». Kirken har en jobb å gjøre og noe å kjempe for. For vi tror og vet den kan være et vern i fare og et anker ved livets slutt.

Kari Karsrud Korslien

er høyskolelektor ved diakoniutdanningen på Diakonhjemmet Høgskole

e-post: kkorlien@diakonhjemmet.no

Abstract:

The ongoing revision of the Order of Worship in Church of Norway implies a number of varieties and different choices for the liturgical order used locally. Within the framework of a common order, the congregation has to decide on its own liturgical order based on the principles of flexibility, involvement and contextualising. These principles apply also to the Order for the Celebration of the Holy Eucharist in the congregation. Nevertheless, this article will not focus on the celebration of the Holy Eucharist in Eucharistic Worship Services in general, but on the celebration of the Holy Eucharist together with sick or dying people («soknebud»), as it is called in the Order of Worship, Church of Norway. This liturgy (Order of Worship for Eucharist with sick/dying people) has so far not been a matter of revision. In this article, I want to give a historical overview over this tradition («soknebudtradisjon»). Furthermore, the present liturgy will be discussed in the light of the basic principles described above for the revision of the Order of Worship.

Referanser

- Bispemøtet (Protokollat Sak BM 32/04) Diakontjenesten hentet 29.11.08:
<http://www.kirken.no/?event=DoLink&famID=6745>
- Danmarks og Norges Kirke-ritual 1685 hentet 29.11.08:
<http://lutherdansk.dk/Web-Kirke-ritualet%201685/Web-Kirke-ritualet%201685/Kirkeritualet%20web-udgave.htm>
- Den danske Kirkeordinans af 1539 hentet 29.11.08: <http://www.lutherdansk.dk/trellix/id134.htm>
- Den norske kirke (1922), *Alterbok*, Kristiania: Forlaget av selskapet til kristelige andaktsbøkers utgivelse, Grøndahl & Søns boktrykkeri
- Den norske kirke (1996), *Gudstjenestebok for den norske kirke*, Oslo: Verbum
- Fæhn, H. (1994), *Gudstjenestelivet i Den norske kirke: fra reformasjonstiden til våre dager*, Oslo: Universitetsforlaget
- Heuch, J.C. (1889), *Sjelesorgen hos de Syge*, Kristiania: P.T. Mallings Boghandels Forlag
- Nielsen, R. (2005), *At være sig selv – at blive sig selv: den åndelige dimensjon hos døende mennesker*, Frederiksberg: Unitas forlag
- Landstad, M. B. (1842/2002), «Et sognebud» Landstadinstituttet
- Liturgiske bøker hentet 29.11.08 <http://fagsider.nla.no/kirkehistorie/tabell/liturgitabb.htm>
- Liturgi Bokmål-forslag til ny ordning for hovedgudstjeneste i Den norske kirke (2008) hentet 29.11.08 <http://www.kirken.no/event=doLink&famID=55496>
- Luther, M. (1519/ 1979), *Verker i utvalg* ved Lønning, I. og Rasmussen, T. bind 1, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S
- Oftestad, B. T (2000), «Gustav Jensen – en norsk liturgiker i en moderne tid : i et kirkehistorisk perspektiv» <http://home.chello.no/~berntt/Jensen.htm>
- Sandvik, B.(1998) KIFO Perspektiv nr 2, *Det store nattverdfallet en undersøkelse av avsperring og tilhørighet i norsk kirkeliv*, Trondheim: Tapir
- Stray R. og Sonstegaard K. Y. (2005). «En kappe av omsorg» i Halvårsskrift for praktisk teologi, nr 1-2005 s 56-59
- Tanggaard, P. «Menighetens årsstatistikk 1997» i Winsnes, O. G (red), *Tallenes tale 1998*, KIFO Rapport nr 9, Trondheim: Tapir
- Kirkelig årstatistikk Rundskriv nr. 8, hentet 29.11.08
<http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famID=102>
- Retningslinjer om kateketens og diakonens gudstjenestelige funksjoner Rundskriv nr 5-2000, hentet 29.11.08 <http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famID=136>

Noter:

- 1 Den norske kirke har i følge forslaget til gudstjenestereform følgene grunnstruktur for menighetens nattverdfeiring: forberedelse av måltiden, takksigelse og bønn, fredshilsen, selve måltidet og avslutning.
- 2 Teksten «En preken om det å forberede seg på å dø» er gjengitt i Martin Luther: *Verker i utvalg* ved Inge Lønning og Tarald Rasmussen bind 1, 1979: 297-310. Tekstgrunlaget for oversettelsen er Clemens- utgavens I. Bind, s 161-173.
- 3 <http://www.lutherdansk.dk/Web-Kirke-ritualet%201685/Web-Kirke-ritualet%201685/Kirkeritualet%20web-udgave.htm>
- 4 <http://www.lutherdansk.dk/trellix/id134.htm>

- 5 Alterboken er tegnet av kunstneren Frøydis Haavardsholm og innbundet av H. M. Refsum i 1920. Den mest eksklusive utgaven var i sort eller burgunder sjagreg med gull dekor og gullsnitt. Bruksutgaven som kom seks år senere og var preget av en større nøkternhet.
- 6 Tittel: «Sjelesorgen hos de Syge».
- 7 Julius Riddervold utga i 1902 en samling prekener. Sitatet er hentet fra en av Riddervolds skjærtorsdagsprekener fra 1890 årene der han tar de utestengte i forsvar (Sandvik 1998:102).
- 8 Landstad, M. B., «*Et sognebud*» Landstadinstituttet 2002 Diktet er på 44 korthogde 4 linjers vers i bunden form.
- 9 Gustav Jensen: 1848-1922.
- 10 Alterboken 1889: «*For at I ret og værdig kunne modtage det høiværdige Sakramente...*» (Sandvik 1998:147).
- 11 Rundskriv nr. 8 – 2004.
- 12 Protokollat fra Bispemøtet 25-29 oktober 2004 pkt 6.
- 13 Rundskrivet erstatter rundskrivet 9/96.
- 14 Gudstjenesteboken del II: 120.
- 15 Gudstjenesteboken del II: 118.
- 16 Uttrykket er hentet fra artikkelen «*En kappe av omsorg*» av Rune Stray og Knut Yngvar Sønstegaard i Halvårsskrift for praktisk teologi nr 1-2005.
- 17 Rundskriv nr 5-2000 pkt 3.1.1.og 3.1.2.
- 18 Forslag til ny ordning 2008 refererer til «*Liturgi – bokmål Forslag til Ny ordning for hovedgudstjeneste i Den norske kirke*». Her er prest og kantors ansvarsområder nevnt eksplisitt, mens man ikke har tatt høyde for diakonens.
- 19 Jeg kan ikke gå inn på alle alternativene ved nattverdliturgien, men forslaget har 2-3 valg innen hvert ledd og hele 8 valg bare for nattverdbønnen.